

İslâm Medeniyeti

MECMUASI

ÜÇ AYLIK

Dini, İlmî, Edebî
Araştırmalar Mecmuası

Cilt: V Sayı: 3

Mart - C.Evvel 1402

SAHİBİ

İSLÂM MEDENİYETİ VAKFI

Adına Başkan

Dr. Câhid BALTACI

Yazı İşleri Müdürü

Dr. Câhid BALTACI

İdâre Yeri

Bozdoğan Kemeri Cemal Yener

Cad. Nr: 132 VEFA/İST.

Haberleşme ve Hâvele

PK. 1315 Sirkeci/İSTANBUL
TURKEY

Fiatı: 150 lira

Abone şartları:

Yurt içi: 600 lira

Yurt dışı: 1.200 lira

İÇİNDEKİLER

Tebliğ Diplomasisi

Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN 3

«Sakife» Olayı veya Hz. Ebû

Bekir'in Halife Seçimi

Doç. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI ... 7

Osmanlılarda Mahalle İmâmlarının

Bazı Görevleri

Ziya KAZICI 29

Nakş-bendiyye Tarikatı Üzerine

Bibliyografik Notlar

Hâmid Algar'dan

İrfan GÜNDÜZ 37

Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin

Te'sîsu'n-Nazar Adlı Eserinin

İslâm Hukuku Bakımından

Ehemmiyeti

Dr. Yusuf KILIÇ 45

Neşredilmeyen yazılar istenildiğinde îade edilir.

Mecmuanın ismi zikredilmeden iktibas edilemez.

“Sakîfe,, Olayı veya Hz. Ebû Bekir’in Halîfe Seçimi

Doç. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALİ

Bu çalışmada, özellikle Şii dünyası için îmân esaslarından birini teşkil eden «imâmet» meselesinin düğüm noktalarından biri ve başlıcası olarak mütâlea edilen Sakîfetu Benî Sâide olayı veya başka bir ifadeyle Hz. Ebû Bekir’in halîfeliğe getirilişi, mevcut Sünnî ve Şii rivâyetlerin ışığında yeniden ele alınacak ve olayların tam bir tasviri verilecektir.

Bilindiği gibi Resûlullah (s.a.s.), Ehl-i Beyt’ten gelen bir rivâyete göre Hicretin onbirinci yılı Safer ayının 28. günü; (1) diğer kaynaklara ve Müslümanların büyük çoğunluğuna göre de Rebîyülevvel ayının 12. Pazartesi günü Dâr-ı Bekaa’ya göçmüşlerdir.

Hz. Peygamber’in vefatı üzerine bir kısım ashâb şaşkınlığa düşmüş ve bu «ölüm» haberini bir türlü kabul etmek istememiştir. Meselâ Hz. Ömer gibi seçkin bir sahabî dahî bu durumdan şaşkınlığa düşmüş ve ashâbdan «Resûlullah (s.a.s.) öldü» diyenleri silâhla tehdîd ederek, «Mûsâ b. İmrân’ın kırk gün kavminden uzaklaşarak O’nun yanına gidişi gibi, o da O’nun yanına gönderilmiştir. Allah’a and olsun ki, tekrar dönecek ve

(1) İbn Sa’d: Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d (230/844), et-Tabakâtu’l-Kubrâ (Beyrut 1380/1960), 2/272; Gölpınarlı: Abdülbâkî Gölpınarlı, Târih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik (İstanbul 1979), 52.

ona öldü diyenlerin ellerini ayaklarını kesecektir» demişti. (2) Ancak Hz. Ömer ne derse desin, acı hakikat ashâbı üzüntüye ve şaşkınlığa düşürmüştü; hattâ bir noktaya kadar eski alışkanlıklarının tezâhürüne fırsat vermiş ve hemen Ümmet'in başına geçecek şahsın aranmasına geçilmişti. Gelişmelerini biraz sonra genişçe ele alacağımız «halife seçimi» veya kısaca «hilâfet» konusu, Müslümanların Hz. Peygamber(s.a.s.)'in vefatlarından sonra karşılaştıkları en büyük ve en önemli ihtilâftı. O kadar ki, eşvânu'l-Himyerî (573/1177), buna «günümüze kadar süren» ve «Nebî(s.a.)'den sonra ümmet arasında cereyan eden ilk ihtilâftır» der. (3)

Meşhur Şii âlimi Şeyh Mufid ise bu konuda şöyle söylemektedir: «Makalât sâhiplerinin hepsinin de Resûlullah(s.a.s.)'in vefatından sonra İslâm'da doğan ilk ihtilâfın, Muhâcirler ile Ensâr arasında, İmamet konusunda olduğunu söylediklerini gördüm... Oysa Resûlullah(s.a.s.)'dan sonra İslâm'da doğan ilk ihtilâf, Nebî(s.a.s.)'in vefatında Ömer b. el-Hattab'ın ihtilâfıdır; çünkü o, onun ölmediğini ileri sürmüştü...». (4) Hangi sebeplerle söylenmiş olursa olsun Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in ölmediğine dair sözlerini «Ümmet arasındaki ilk ihtilâf» şeklinde değerlendirmek, sâdece mezhep tarafgirliği açısından yapılacak bir iştir. Maamafih bir «ihtilâf» söz konusu olsa bile, bu, şahsî bir anlayışın tezâhürüdür ve bunun, «hilâfet» konusundaki ihtilâf gibi, «günümüze kadar süren» bir ihtilâf olmadığı açıktır. Onun için, şimdi biz, «hilâfet» konusundaki rivâyetleri ele alalım.

(2) İbn Sa'd, 2/266 v.d.; Yâkûbî: Ahmed b. Ebî Yâkûb 'b. Câfer b. Vehb el-Kâtib (292/905), *Târîhu'l-Yâkûbî* (Necef 1384/1964), 2/105. Hz. Ömer'in bu sözü üzerine Şii fırkalarının değerlendirmeleri ve verilen cevaplar hakkında bk.: İbn Ebî'l-Hadîd: Abdulhamîd Hibetullah 'b. Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn b. Ebî'l-Hadîd (655/1257), *Şerhu Nehci'l-Belâğa* (Beyrut 1954), 1/150 v.d.

(3) Eşvânu'l-Himyerî (573/1177), *el-Hûru'l-lyn*, nşr. Kemal Mustafa (Kahire 1948), 212. Müslümanların Hz. Peygamber'den sonraki ilk ihtilâflarının imâmet hakkında olduğu Eş'arî tarafından da söylenmiştir: *Makalâtu'l-İslâmiyyin*, nşr. H. Ritter (Wiesbaden 1963), 2. Ayrıca bk.: Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913), *Kitâbu'l-Makalât ve'l-Fırak*, nşr. Dr. M. Cevad Meşkûr (Tahran 1963), 2; Nevbahî (III/IX. asır), *Fıraku's-Şia*, nşr. M. Sâdık Âl-i Bahri'l-Ulûm (Necef 1355/1936), 2.

(4) Muhammed b. Muhammed b. en-Nümân el-Ukberî -Şeyh Mufid-, *el-Fusûlu'l-Muhtâra mine'l-Uyûn ve'l-Mehâsin* (Necef, trz. 2. bs.), 2/41 v.d.

Hız. Peygamber(s.a.s.)'in vefatını tâkiben Ensâr, İslâm tarihinde «Sakîfetu Benî Sâide» şeklinde meşhur olan Sâide Oğulları gölgeliğinde toplanarak Hız. Muhammed(s.a.s.)'den sonra dîn ve dünya işlerinin idaresinin kendilerinde kalması için görüşmelere başlamışlardı. Bu konudaki rivâyetler, bazı ayrıntılarda önemli farklılıklar göstermekle birlikte, umûmiyetle aynı istikamettedir. Maamafih biz bu rivâyetler arasında, gerek Sün-nî gerek Şîî tarihçilerce «güvenilir» sayılan ve rivâyetleri tercih olunan Ebû Mihnef'in (5) rivâyetini esas alıp, farklı rivâyetleri ayrıca işaret edeceğiz. Ebû Mihnef'in Sakîfe hakkındaki Taberî tarafından bize intikal ettirilen rivâyeti aynen şöyledir: (6)

«Bize (Ebû Câfer et-Taberî) Hişam b. Muhammed, Ebû Mihnef'ten rivâyetle onun şöyle dediğini söyledi. Bana (Ebû Mihnef), Abdullah b. Adirrahman b. Ebi Amra el-Ensârî şunları söyledi: Nebî(s.a.s.) vefat edince, Ensâr Sâide Oğulları gölgeliğinde (Sakîfetu Benî Sâide) toplandılar ve, «Biz, Muhammed(s.a.s.)'den sonra bu makama Sa'd b. Ubâde'yi geçireceğiz» dediler. Onu hasta olduğu halde yanlarına getirdiler. Hepsi de toplandıktan sonra Sa'd, oğluna veya amcaoğullarından birine, «Ben hasta olduğumdan sesimi halka duyurabilecek durumda değilim. Bu sebepten sözlerimi dinledikten sonra halka duyurursun» dedi. Böylece o konuşmaya başladı. Adam da onun sözlerini hatırında tutuyor ve sesini yükselterek halka duyuruyordu. Sa'd, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi: «Ey Ensâr topluluğu! Siz bu dîni önce kabul ettiniz ve İslâm'da fazilet kazandınız. Muhammed(s.a.s.), kavmi arasında on yıldan fazla kalarak Arap kabilelerini Rahmân'a ibâdete, Allah'a benzetilen nesnelere ve putlara tapmayı bırakmaya çağırdı ise de, kavminden ancak az sayıda insan ona inandı. Hattâ ona inananlar, Resûlullah'ı korumaktan, dînini yüceltmekten ve hepsini

(5) Lût b. Yahyâ b. Saîd b. Mihnef b. Selîm el-Ezdî, 157/773-74 tarihinde ölmüştür. Dedesi Mihnef b. Selîm, Hız. Ali'nin safında Cemel'e katılmıştır. Şîa'nın büyük târihçilerindendir. Şîilik şöhretine rağmen, Taberî, İbnu'l-Esir ve diğerleri gibi târihçiler ve Sün-nî âlimler de ona itimad ederek nakillerde bulunmuşlardır. Bk.: Abbas el-Kummî, el-Kunâ ve'l-Elkâb (Necf 1389), 1/155.

(6) Taberî: Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk, nşr. M.J.da Goeje (Leiden 1879-188), 1/1837-44 (Türkçe tercümesi: Millîtel ve Hükümdarlar Tarihi, çev. Zâkir Kâdirî Ugan-Ahmet Temir, Ankara 1955, 3/23-33)

kaplayan zulmü uzaklaştırmaktan ve kendilerini bile korumaktan âcizdiler. Nihayet Allah, sizi meziyetli, faziletli kıldı. Nimetlerini size tahsis etmeyi irâde etti. Size, Kendisine ve Resûlüne imânı, Resûlünü ve ashâbını korumayı, dinini aziz eylemeyi, onun düşmanları ile cihadda bulunmayı nasbîb etti. Siz onun düşmanları ile herkesten daha şiddetle savaştınız. Siz onun düşmanlarını başkalarından daha şiddetle bastırdınız. Öyle ki Araplar, bu sâyede Allah'ın emrine isteyerek ve zorla boyun eğdiler. Uzakta olanlar da O'na zelil ve hakir olarak itâat ettiler. Neticede Yüce Allah, sizin himmetlerinizle, yeryüzünü Resûlüne boyun eğdirdi; sizin onun adına çekilmiş kılıçlarınızla Arapları itâata getirdi ve Allah'ın Resûlü de sizden râzî olduğu halde öldü. Bundan dolayı da bu iş (halifelik) başkalarının değil, yalnız sizin hakkınızdır.» Toplantıda bulunan Ensâr'ın hepsi de onun teklifini kabul ettiler ve, «Fikrin doğrudur. Sözlerin isâbetlidir. Senin fikrin dışında iş görecek değiliz. Seni bu makama geçireceğiz; çünkü senin fikrin doğru olduğundan aramızdaki dâvâlar senin fikrinle çözülmüş ve sâlih mü'minler de senden râzıdırlar» dediler. Ancak aralarından bir kısmı tereddüde düştü ve, «Şayet Kureyş muhâcirleri, 'Bizler Muhâcirleriz ve Resûlullah'ın ilk arkadaşlarıyız. Biz onun kavmi ve akrabalarıyız. O öldükten sonra, bu makam için bizimle niçin ve ne hakla çekişiyorsunuz?' diyerek, bizim teklifimizi ya kabul etmezlerse?» dedi. Bunun üzerine aralarından bir takım, «Biz de, 'O halde bizden bir emir, sizden bir emir olsun. Başka şekli aslâ kabul etmeyiz' deriz» dediğinde, Sa'd b. Ubâde, «İşte bu ilk zaaftır» dedi.

«Haber Ömer'e ulaşınca, Nebî(s.a.s.)'nin evine geldi. Ebû Bekir'e haber gönderdi. Ebû Bekir ve Ali b. Ebû Tâlib, evde Resûlullah(s.a.s.)'in techizi ile meşguldü. Ebû Bekir'in yanına gelmesi için haber gönderdi. Ebû Bekir de ona, «Meşgûlüm» diye haber gönderdi. Ömer, onu tekrar çağırttı ve «Mutlaka gelmen gereken bir olay oldu» diye söyletti. Bunun üzerine Ebû Bekir onun yanına çıktı. Ömer ona, «Biliyor musun ki, Ensâr, Sâide Oğulları gölgesinde toplanmışlar, Sa'd b. Ubâde'yi bu makama seçmek istiyorlar. En uygun söz söyleyenleri de, 'Bizden bir emir, Kureyşten de bir emir olsun' diyorlar» dedi. Böylece onlar hızlı adımlarla toplantı yerine gittiler. Yolda Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'a rastladılar. Üçü birlikte yola devam ederken Âsım b. Adıyy ile Uveyym b. Sâide onlara rastladılar ve, «Geriye dö-

nünüz; çünkü istediğiniz şey olmayacaktır» dedilerse de onlar, «Hayır, dediğinizi yapmayacağız» dediler. Toplantı yerine geldiklerinde onları toplanmış olarak buldular. Ömer b. el-Hattab şöyle dedi: Onların yanına vardığımızda, onlara birşeyler söylemek üzere kafamda bazı şeyler tasarlamıştım. Yanlarına varıp bu sözleri söylemek istediğimde, Ebû Bekir bana, «Sabret, önce ben söyleyeyim, sonra sen arzu ettiğini söylersin» dedi. Ömer dedi: Ebû Bekir benim söylemek istediklerimi fazlasıyla söyledi. Abdullah b. Abdırrahman (devamla şöyle) dedi: Ebû Bekir, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi:

«Allah, Muhammed'i insanlara resûl ve ümmetine şâhid olarak Allah'a ibâdet edip O'nu birleşmeleri için gönderdi. Onlar, O'na değil yontulmuş taş ve ağaçlara ibâdet ediyorlar ve onların kendilerine şefâatçı ve faydalı olduklarını ileri sürüyorlardı. (Sonra şu âyeti okudu) «Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara taparlar. Bunlar, Allah katında bizim şefâatçılarımızdır, derler...» (7) Kezâ onlar, «...Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz...» (8) dediler. Atalarının dinini bırakmak, Araplara zor geldi. Allah, onun kavminden olan ilk Muhâcirlerin onu tasdik etmelerini, ona inanmalarını, maddî ve manevî yardımlarda bulunmalarını ve onunla birlikte kavminin şiddetli ezâ ve cefâlarına dayanmalarını ve kendilerini yalancı saymalarına aldır-mamalarını sağladı. Bu sırada bütün insanlar onlara muhâlif ve düşmandı. Sayıca az oldukları halde onlar, bu dehşetli hallerde dayandılar. Kavimlerinin kendi aleyhlerinde birleşmeleri ve dargınlıkları onları korkutmadı. Yeryüzünde Allah'a ilk ibâdet eden, Allah'a ve Resûlüne inananlar onlardır. Onlar, onun akrabaları ve aşireti olup, insanlar arasında ondan sonra bu makama en çok hak sâhibi olanlardır. Onlarla bu hususta ancak zâlimler çekişirler. Size gelince ey Ensâr topluluğu! Sizin dindeki meziyet ve faziletiniz, İslâm'a olan hizmetiniz inkâr edilemez. Allah, dininin ve Resûlünün yardımcısı olan sizlerden râzı olsun. O, hicretini sizin yanınıza yaptı ve onun şan ve şeref sâhibi olan eşleri ve sahâbileri sizin yanınızdadır. Bize göre ilk Muhâcirlerden sonra sizin derecenizde kimse yoktur. Bu sebepten bizler emir, sizler ise vezirlersiniz. Sizden başkasıyla

(7) 10. Yûnus, 18.

(8) 39. Zümer, 3.

müşâverede bulunulmaz ve sizin muvâfakatınız alınmadan kararlar verilmez.»

«Bunun üzerine el-Hubâb b. el-Munzir b. el-Cemûh ayağa kalktı ve, «Ey Ensâr topluluğu! İçinizden bir emir seçerek onları hâkimiyetiniz altına alınız; çünkü onlar, sizin gölgenizde ve yurdunuzdadırlar. Ne kadar cesâret sâhibi olsalar dahî, kimse size muhâlefet edemez. Herkes sizin fikrinizle iş görmek zorundadır. Siz kuvvet, kudret ve servet sâhibisiniz. Sayınız çoktur, koruyucu ve tecrübe sâhibisiniz. Siz ne yaparsanız halk da onu yapar. İhtilâfa düşmeyiniz, yoksa işiniz bozulur. Onlar, işittiğiniz söz ve fikirden başkasına yanaşmıyorlar. O halde bizden bir emir, onlardan da bir emir olsun» dedi. Bunun üzerine Ömer, «Hayır, iki kişi bir arada, bir zamanda hükûmet edemezler. Allah'a and olsun ki Araplar, Nebileri sizin dışınızda iken sizden bir emire râzı olmazlar; fakat Araplar, nübüvvetin aralarından çıktığı kabileden birinin emirliğine karşı çıkmazlar. Araplara karşı bizim ileri süreceğimiz kuvvetli ve doğruluğu açık delilimiz de Muhammed'in Kureys'ten olmasıdır. Biz onun akraba ve aşireti olduğumuzdan, Muhammed'in saltanatı ve emirliği hakkında bizimle, ancak dâvâsı bâtil ve yanlış delile dayanan, yahut günahlara katlanmaktan kaçınmayan yahut da felâket çukuruna düşen kimseler çekeşebilirler» dedi. el-Hubab b. el-Munzir yine ayağa kalktı ve, «Ey Ensâr topluluğu! Elinizde olana sâhib olunuz ve bu adamla arkadaşlarının sözlerini dinlemeyiniz; aksi halde onlar, bu işteki nasîbinizi elinizden geçiriyorlar. Eğer onlardan istediklerinizi kabul etmezlerse, onları yurdunuzdan sürünüz ve bu işte (hilâfet) hükmünüz altına alınız. Allah'a and olsun ki, emirlik onlardan çok sizin hakkınızdır; çünkü bu dine îmân edenler, sizin kılıcınız sâyesinde îmân ettiler. Ben tecrübeli ve bilgili bir insanım. Fikir, tedbir ve yardımım kalpler şifâ bulur. Allah'a and olsun ki, istediğiniz takdirde onları kuzu gibi itâatlı hâle sokarım» dedi. Bunun üzerine Ömer, «Öyle ise Allah seni öldürür» deyince, o, «Hayır, seni öldürür» dedi. Bundan sonra Ebû Ubeyde, «Ey Ensâr topluluğu! Bu dine ilk yardım eden ve arka olan sizlersiniz. Onu ilk bozan ve değiştiren olmayınız» dedi. Bunun üzerine Beşir b. Sa'd Ebû'n-Nu'mân b. Beşir ayağa kalktı ve şöyle dedi: «Ey Ensâr topluluğu! Allah'a and olsun ki, müşriklerle yapılan cihadlarda bulunmak ve bu dini ilk önce kabul etmek suretiyle fazilet ve meziyetler kazandıysak, bunu ancak Rabbimizin ri-

zâsı, Nebîmize itâat ve bu emeğimiz mukabilinde sevab kazanmak için yaptık. Bundan dolayı insanlara meziyet iddiasında bulunmak ve dünyevi maksatlar peşinde olmak bize yaraşmaz. Şüphesiz Allah, bunlardan dolayı iyiliği bize tahsis etmiştir; fakat Muhammed (s.a.s.) Kureyştendir ve bunda, onların herkesten çok hakları vardır. Onlar buna lâyıktırlar. Allah beni hiçbir zaman emirlik için onlarla çekişenler arasında görme-yecektir. Allah'tan sakınınız ve onlara muhâlefet edip emirlik için onlarla çekişmeyiniz.»

«Bunun üzerine Ebû Bekir, «İşte Ömer, işte Ebû Ubeyde! Hangisini isterseniz onlardan birine bey'at ediniz» dedi. Onlar, «Allah'a and olsun ki, sen varken bu işi kabul edemeyiz; çünkü sen, Muhâcirlerin en üstünü (efdal), mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Resûlullah'ın halifesisin ve namaz da Müslümanların en üstün ibâdetidir. Kim senin önüne geçip namaz kıldırabilir? Yahut sen varken bu işi kim üstlenebilir? Aç elini, bey'at edeceğiz» dediler. Her ikisi de ona bey'at etmek üzere yürüyünce, Beşir b. Sa'd onların önüne geçip Ebû Bekir'e bey'at etti. Bunun üzerine el-Hubâb b. el-Munzir, ona bağırdı ve, «Ey Beşir b. Sa'd, ata ve anana isyan ettin. Seni, yaptığın bu işi yapmaya sevkeden şey nedir? Amcanın oğlundan emirliği mi kıskandın?» dedi. O da cevaben, «Allah'a and olsun ki, beni senin söylediklerinden hiçbiri böyle davranmaya sevketmiş değildir; fakat Allah'ın onlara bağışlamış olduğu bir hak hususunda onlarla çekişmekten kaçındım» dedi. Evsîler, Beşir b. Sa'd'ın yaptıklarını ve Kureyşlilerin iddialarını ve Hazreclilerin Sa'd b. Ubâde'yi emir yapmak istediklerini görünce, aralarında nakiblerden (Akabe bey'atına seçilen oniki sorumlu başkandan) biri olan Useyd b. Hudayr da olduğu halde, birbirlerine, «Hazrecliler bir defa sizin emiriniz olurlarsa, bu fazilet dâima onların ellerinde kalır ve size de bundan hiç pay ayırmazlar. Onun için kalkınız ve Ebû Bekir'e bey'at ediniz» dediler ve kalkıp Ebû Bekir'e bey'at ettiler. Böylece Sa'd b. Ubâde ile Hazreclilerin üzerinde birleşmiş oldukları iş bozulmuş oldu.

«Hişâm dedi ki: Ebû Muhnef, bana Ebû Bekir b. Muhammed el-Huzâ'i şunu söyledi der: Eslem kabilesi bütün toplulukları ile gelerek Ebû Bekir'e bey'at etmeye başladılar. Sayıları o kadar çoktu ki, onlar geçerken sokaklar dar geldi. Bunun üzerine Ömer, «Ben Eslemîlilerin bey'at etmek üzere geldiklerini gördüğümde, bu işin bittiğinden emin oldum» dedi.

«Hişâm, Ebû Mihnef'ten, o da Abdullah b. Abdirrahman'dan şunu rivâyet eder: Halk her taraftan gelerek Ebû Bekir'e bey'at etmeye başladılar. Az kalsın Sa'd b. Ubâde'yi çiğneyeceklerdi. Bunun üzerine Sa'd'ın arkadaşlarından birkaçı, «Sa'd'a dikkat ediniz, çiğnemeyiniz!» dediler. Ömer de, «Onu öldürün! Allah onu öldürsün» dedikten sonra, onun başına dikeldi ve «Seni, organlarını birbirinden ayırıncaya kadar çekmek isterdim» deyince Sa'd, Ömer'in sakalından tuttu. Bunun üzerine Ömer, «Allah'a and olsun ki, sakalımdan bir kıl kopardığın takdirde, buradan ağzında tek diş kalmadan dönersin» dedi. Ebû Bekir ona, «Ey Ömer, acele etme; burada yumuşak hareket etmek gerekir» deyince, Ömer Sa'd'ın yanından uzaklaştı. Sa'd, «Bilin ki, Allah'a and içerek söylüyorum, yerimden kalkacak kuvvetim olduğu takdirde, benim, Medine'nin etrafında ve sokaklarında aslan gibi kükrediğimi görürdün ve sen de arkadaşların da korkarak bir yere sığınmak zorunda kalmış olurdu-
nuz. Seni, kendine tâbi ettiğin halde değil, tâbi olduğun kavmin yanına gitmek zorunda bırakmış olurdum» dedikten sonra yanındakilere, «Beni buradan götürünüz» dedi. Onu evine götürdüler. Bir müddet öylece bıraktı. Sonra ona biri gönderildi ve, «Halk ve kavmin bey'at etti, gel sen de bey'at et!» dedi. O, buna, «Bilin ki, Allah'a and olsun, ok çantamdaki oklarla sizi vurmadan, oklarım tükenmeden, süngümün ucunu kana boyamadan, elimdeki kılıcımla sizi vurmadan önce bey'at etmeyeceğim. Yine Allah'a and olsun ki, sizinle birlikte cinler ve insanlar da bir araya toplansalar, hâlimi Rabbime arzetmeden ve hesâbımı bildirmeden önce bey'at temeyeceğim» cevabını verdi. Bu durum Ebû Bekir'e iletildiğinde, Ömer ona, «Bey'at edinceye kadar peşini bırakma» dedi. Beşir b. Sa'd da şöyle dedi: «O inat etti ve bey'at etmeyi reddediyor. O kendisi ve kendisi ile birlikte oğulları, aileleri ve aşiretinden bir kısım öldürülmedikçe size bey'at edecek değildir. Onu kendi haline bırakınız. O bir tek kişidir; onu kendi haline bırakmak size zarar vermez.» Beşir b. Sa'd'ın tavsiyelerinin samîmi olduğu görüldüğünden onu kendi haline bıraktılar. Sa'd, onlarla birlikte beş vakit ve Cuma namazlarını kılmadığı gibi, onlarla hacca da gitmedi; hacda onlarla birlikte görünmedi. Ve Ebû Bekir ölünceye kadar da bu şekilde hareket etti.»

Ebû Mihnef'in Sakife tasviri burada bitiyor. Olayı hemen hemen aynı ifadelerle nakleden el-İmâme ve's-Siyâse mü-

ellifi -ki İbn Kuteybe (276/889)'ye nisbet olunur- bu rivâyeti, Sa'd b. Ubâde'nin, Hz. Ömer halife olunca Şam'a gittiği; orada öldüğü ve kimseye bey'at etmediği şeklinde tamamlar. (9) Mes'ûdi (346/957) ise, onun 15/636 yılında Şam'da öldüğünü yazar. (10)

Şimdi biz, olayın başına dönerek Ebû Mihnef'in temas etmediği veya başka bir ifadeyle rivâyetindeki unsurları, diğer rivâyetlerle bir arada ele alıp tabloyu tamamlamaya çalışalım.

Hz. Peygamber (s.a.s.), 11/632. yılda Rebîyülevvel ayının 12. Pazartesi günü öğle vakti vefat ettiği esnada, (11) Hz. Ebû Bekir, Medîne'nin doğusunda, şehre bir mil mesafede bulunan Sunh'daki kendi evinde; Hz. Ömer ise şehirde, yani Medîne'nin içinde idi. (12) Vefat haberi üzerine Hz. Ömer, şaşkınlığa düşer ve «ölüm» haberine karşı çıkarak Hz. Peygamber'in ölmediğini, ölmeyeceğini, Hz. Mûsâ gibi Rabbinin yanına gittiğini, sonra dönüp geleceğini söyler ve hattâ «öldü» diyenleri tehdid eder. (13) O kadar ki, el-Abbas b. Abdilmuttalib ve el-Muğire b. Şu'be'nin, Hz. Peygamber'in vefat etmiş olduğu şeklindeki ikazlarına aldirmaksızın konuşmaya devam eder. (14) «Vefat» haberini alan Hz. Ebû Bekir, şehire iner ve doğruca Hz. Peygamber'in na'sının bulunduğu Hz. Aîşe'nin odasına girer. Bu sırada Hz. Ömer, Mescid'in önünde hâlâ konuşmaktadır. Hz. Ebû Bekir, onun konuşmasına aldirmaksızın Hz. Peygamber'in na'sının yanına girip çıktıktan sonra, Hz. Ömer'e susmasını söyler ama o aldirmayıp devam edince, halka kendisi hitâb etmeye başlar ve Allah'a hamd ve senâdan sonra, «Ey insanlar! Kim Muhammed'e tapıyorsa, Muhammed ölmüştür. Kim iki Allah'a tapıyorsa, Allah Hayy'dir, O ölmez» der ve «Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecek-

(9) el-İmâme ve's-Siyâse: Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe (276/889)'ye nisbet olunur, nşr. Tâ-Hâ Muhammed ez-Zeynî (Kahire 1967), 1/12-17.

(10) Mes'ûdi: el-Hasan b. Ali b. el-Huseyn, b. Ali el-Mes'ûdi (346/957), Murûcu'z-Zehab (Beyrut 1965), 2/301.

(11) Taberî, 1/1815 (Trk. trc.: 2/2, 940-1).

(12) Taberî, 1/1815 (Trk. trc.: 2/2, 941).

(13) Taberî, 1/1815-16 (Trk. trc.: 2/2, 941-42); Yâkûbî, 2/105.

(14) İbn Sa'd, 2/266-67, 269, 270, 271-72.

tir» (15) âyetini okur. Sa'd b. el-Museyyeb, Ebû Hureyre'nin bu konuşmanın tesirini şöylece anlattığını nakleder: «Allah'a and olsun ki, Ebû Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar, dinleyenlerin, Allah'ın bu âyeti Resûlullah (s.a.s.)'a indirdiğini bilmez gibi bir halde idiler.» (16) Hâsılı Hz. Ebû Bekir'in bu konuşmasıyla halk, Resûlullah (s.a.s.)'ın vefatının «kesin» olduğuna inanır (17) ve böylece, içine düştükleri şaşkınlık ve kararsızlıktan kurtulmuş olur.

İbn Ebî'l-Hadîd, Hz. Ömer'in Resûlullah'ın vefatını anladığı halde, i m â m e t konusunda bir fitne çıkmasından, Ensâr'ın veya diğerlerinin hüküm ve hükümeti ele geçirmelerinden ve ayrıca r i d d e'den korkarak Ebû Bekir gelinceye kadar böyle davrandığını söyler. (18) Buradaki «diğerleri» adları verilmeyen Hâşim Oğullarının tamamı, Hz. Ali ile Ensâr ve sahâbenin bir kısmıdır. (19)

İbn Ebî'l-Hadîd'in Hz. Ömer'in «vefat» haberi üzerine gösterdiği tepkiyi bu şekilde değerlendirmesi, olayların akışı içinde belki «geçerli» sayılabilir. Kaldı ki mevcut rivâyetler, her ne kadar Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in vefat etmediğini söyleyen kimse olarak ismini açıkça bildiriyorlarsa da, yine aynı rivâyetlerde, Hz. Ebû Bekir'in konuşmasından sonra, yalnız Hz. Ömer değil, halkın (nâs) okunan âyeti «kapaştıklarını» ve delâlisiyle tereddütten kurtulduklarını ifade ediyorlar. O sırada orada bulunan halkın, «canlarından çok sevdikleri» bir ulu şahsın vefat haberi üzerine şaşkınlık ve tereddüde düşmeleri kadar tabii bir davranış olamaz. Ayrıca vefat eden bu şahıs, kendisinden sonra bir başka peygamberin gelmeyeceği «Son Peygamber» olursa, durum daha da farklı bir manzaraya bürünebilir. Abdülbâkî Gölpınarlı, Hz. Ebû Bekir'in Ümmete hatırlattığı Âl-i İmrân (3) sûresinin 144. âyetini, Hz. Ebû Bekir'den önce Abdullah İbn Ummi Mektum'un okuduğunu, ayrıca el-Muğire b. Şu'be ve el-Abbas'ın Hz. Peygamber'in öldüğü yolunda sözler söylediklerini; ama Hz. Ömer'in bunlara aldırmayıp Hz. Ebû Bekir'in sözleriyle sâkinleştiğini söyleyerek, sanki onun

(15) 3. Âl-i İmrân, 144.

(16) Taberî, 1/1816 (Trk. trc.: 2/2, 942); İbn Sa'd, 2/268.

(17) İbn Sa'd, 2/268.

(18) İbn Ebî'l-Hadîd, 1/151.

(19) Gölpınarlı, 55-56.

hareketinin «sun'î ve belki de kasdî» olduğu gibi bir anlayışı benimser görünmektedir. (20) Gölpınarlı'nın bu anlayışını bir an «doğru» kabul edip Hz. Ömer'in hareketini «hüküm ve hükümeti» Ensâr ve diğerlerine, yani Hz. Ali'ye kaptırmamak için bir «zaman kazanma» şeklinde değerlendirecek olursak, karşımıza Şii görüş adına bir tenakuz çıkacaktır. Şöyle ki, eğer ortada «imâmet»in daha Hz. Peygamber'in sağlığında Hz. Ali'ye «vasiyet» edilmiş olduğu gibi bir vâkıa söz konusu ve bütün ashâbla birlikte Hz. Ömer de bunu biliyor ise, Hz. Ömer'in «zaman kazanma» teşebbüsü boşuna olmak gerekir. Böyle bir «vasiyet» mevcut değil de, Hz. Ömer gerçekten «Ensâr'ın ve diğerlerinin» İbn Ebî'l-Hadîd'in ileri sürdüğü gerekçelerle hükümeti ele geçirmemelerini temin için böyle davrandı ise, ortada «imâmet» mevkiine göz koymuş üç zümre var demektir: Ensâr; Diğerleri (Hz. Ali ve Hâşim Oğulları) ve Hz. Ömer - Hz. Ebû Bekir ikilisi. Bu durumda da iktidar için, zümreler arası bir yarıştan söz edilebilir. Her iki durumda da, Şii dünyası, Kur'an-ı Kerim'in hedefleri ve mantığı içinde, kendi iddia ve inanışları ile mütenakız bir durumdan pek kolay sıyrılamıyacak ve dolayısıyla Hz. Ömer'in davranışları hakkındaki yorumları, sağlam bir mantık zeminine istinad etmeyecek gibi görünmektedir.

Mezhepler ne şekilde değerlendirirlerse değerlendirsinler, Hz. Ebû Bekir'in konuşmasıyla orada bulunan ashâb, Hz. Peygamber'in vefatına kanaat getirdikten sonra, hiç vakit geçirmeksizin, geleneklerinin icâbına tevessül etmişler ve «başkan» seçimi işine girişmişlerdir.

Nitekim Ensâr, daha ilk anda Sakîfetu Benî Sâid'e'de toplanarak Sa'd b. Ubâde'yi «imâmet» makamına geçirmenin hazırlıklarına başlar. Sa'd b. Ubâde'nin yukarıda Ebû Mihnef'ten naklettiğimiz uzun hitâbesinden öyle anlaşılıyor ki, Ensâr bu işe daha Hz. Peygamber'in vefatından önce hazırlanıyordu; çünkü o, bu dinin ancak kendilerinin himmetleriyle kökleştigini, Resûlü ve ashâbını ancak onların koruduğunu söylüyor ve başkanlıkta yalnız kendilerinin hakkı olduğunu belirtiyordu. (21) Ayrıca el-Hubâb, b. el-Munzir'in, Hz. Ebû Bekir ve

(20) Gölpınarlı, 53, 54, 55. Sayın Gölpınarlı'nın eserinde el-Muğîre b. Şu'be, devamlı olarak «Muğîre b. Şa'be» şeklinde yanlış okunmuş ve yazılmıştır.

(21) Ensâr'ın Sakîfe'deki tavırları, Ensâr'ı teşkil eden Evs ve Hazrec kabîlelerinin davranışları v.s. hakkındaki Şii görüş için bk.: Muhammed Rızâ el-Muzaffer, es-Sakfe (Necf 1384/1965, 3. bs.), 74 v.d.

arkadaşları toplantı yerine geldikten sonra yaptığı konuşmadaki, «...İçinizden bir emir seçerek onları hâkimiyetiniz altına alınız; çünkü onlar, sizin gölgenizde ve yurdunuzdadırlar...» şeklindeki ifadeleri, böyle bir tahmini doğrular mahiyettedir.

Ensâr'ın toplantısından haberdar olan Hz. Ömer, Ebû Mihnef'in rivâyetine göre Hz. Peygamber(s.a.s.)'in na'sının bulunduğu eve gelir ve orada Hz. Ali ile birlikte Resûlullah'ın techizi ile meşgul olan Hz. Ebû Bekir'i dışarı çağırır. Ebû Mihnef'in rivâyetindeki bu kısım, diğer râvilerce desteklenmemektedir. Bilinen ve galiba da kesin olan cihet, Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah(s.a.s.)'in techizi ile hiç ilgilenmediği ve bu iş için Hz. Ali ile teşrik-i mesâide bulunmadığıdır. Kaynakların ittifakla verdikleri haberlere göre, Resûlullah(s.a.s.)'in techiz ve tekfini, yakın akrabası -el-Abbas b. Abdilmuttalib, Ali b. Ebî Tâlib, Fazl b. el-Abbas, Kusem b. el-Abbas, Usâme b. Zeyd, Hz. Peygamber'in azadlı kölesi (mevlâ) Sâlih (bazı rivâyetlerde Şukrân)- tarafından yapılmıştı. Muhtemelen Ebû Mihnefi, ilk kaynağı olan Abdullah b. Abdirrahman el-Ensârî'nin Hz. Ebû Bekir'in Sunh'daki evinden Hz. Peygamber(s.a.s.)'in vefat ettiği eve gelişi ile Hz. Ömer'in onu Ensâr'ın toplantısı için çağırmasını birleştirmiş olmalıdır.

Hemen bütün ilk kaynaklar, bu arada İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve el-İmâme ve's-Siyâse müellifi, S a k i f e'nin burada kaydedilen kısmını Ebû Mihnef'in naklettiği şekilde anlatırlar. Olayı nakleden el-İmâme ve's-Siyâse müellifi, olayın sonunu da baştaki teferruat ve tafsilât içinde kaydeder. Biraz sonra bunun üzerinde duracağız. Ancak daha önce, S a k i f e'nin buraya kadar nakledilen kısmında farklı bir rivâyeti benimseyen Şii tarihçi Yâkûbî'ye işaret edelim. S a k i f e'deki konuşma ve tartışmalar sırasında söz alan Ebû Ubeyde, Ensâr'a hitâben, «Bu dine ilk yardım eden ve arka olan sizlersiniz; ilk bozan da siz olmayınız» der. İşte Yâkûbî, Ebû Ubeyde'den sonra Abdurrahman b. Avf'ın da söz aldığını ve, «Ey Ensâr topluluğu! Şüphesiz ki sizler faziletlisiniz; ama içinizde Ebû Bekir, Ömer ve Ali gibi biri yoktur» dediğini; bunun üzerine el-Munzir b. el-Erkam'ın kalkarak şöyle söylediğini yazar: «Bu sözünü ettiğin isimlerin üstünlüğünü inkâr etmiyoruz. Özellikle içlerinde biri var ki, eğer bu işi isteseydi, bu hususta hiç kimse onunla -yani Ali b. Ebî Tâlib- çekişmezdi.» (22)

Ne varki şimdi nakledeceğimiz ve olayın Ebû Mihnef'in bıraktığı noktadan sonrasını tafsilâtlı bir şekilde tamamlayan el-İmâme ve's-Siyâse'nin rivâyetiyle Yâkûbî'nin rivâyeti arasında esaslı bir tenakuz mevcuttur. Ensâr'ın bey'atından sonrası için, el-İmâme ve's-Siyâse'de şunlar nakledilir: (23)

«Ensârın bey'atı sırasında Hâşim Oğulları Ali b. Ebî Tâlib'in yanında toplanmışlardı. Aralarında ez-Zubeyr b. el-Avvâm (r.a.) da vardı. Onun annesi Safiyye bint Abdilmuttalib idi ve kendini Hâşim Oğullarından sayıyordu. Ali (k.v.) diyordu ki: «ez-Zubeyr, oğulları ortaya çıkana kadar bizdendi; daha sonra oğulları onu bizden uzaklaştırdılar.» Ümeyye Oğulları ise Sa'd ve Abdurrahman b. Avf'ın yanında toplanmışlardı. Hepsi de Mescid-i Şerîf'de bulunuyorlardı. Halk Ebû Bekir'e bey'at ettikten sonra, Ebû Bekir ve Ebû Ubeyde onların yanına gelince, Ömer onlara, «Sizi neden böyle halka gibi toplanmış görüyorum? Kalkın ve Ebû Bekir'e bey'at edin. Ben ve Ensâr ona bey'at ettik» dedi. Bunun üzerine Osman b. Affan ve Ümeyye Oğullarından yanına bulunanlar kalktılar ve bey'at ettiler. Sa'd ve Abdurrahman b. Avf ile Zuhre Oğullarından bu ikisinin yanında bulunanlar da bey'at ettiler. Ancak Ali ve el-Abbas b. Abdilmuttalib ile Hâşim Oğullarından bu ikisinin yanında bulunanlar, beraberlerinde ez-Zubeyr, b. el-Avvâm da olduğu halde evlerine uzaklaştılar. Bunun üzerine Ömer, aralarında Usseyid b. Hudayr ve Seleme b. Eslem'in de bulunduğu bir takımla onlara gitti. ez-Zubeyr b. el-Avvâm (r.a.) kılıçla çıktı. Ömer (r.a.), «Elinden kılıcını alınız» dedi. Seleme b. Eslem onun üstüne atladı ve elinden kılıcını aldı ve vurdu. Onunla birlikte uzaklaştılar ve o da bey'at etti. Ayrıca Hâşim Oğulları da gittiler ve onlar da bey'at ettiler...».

Bu rivâyetteki Hâşim Oğulları bey'atı ile ilgili sözleri ele almadan önce, yukarıda sözünü ettiğimiz Yâkûbî'nin rivâyetindeki Abdurrahman b. Avf'ın konuşması, olayların akışına hemen de hiç uygun düşmemektedir; çünkü Yâkûbî dışında, kaynakların hiçbiri Abdurrahman b. Avf'ın böyle bir sözünden bahsetmemektedir. Maamafih Taberî'de İbn Humeyd'den gelen bir haberde, «Ensâr yahut Ensâr'ın bir kısmı, Biz ancak Ali'ye bey'at ederiz' dediler» denmektedir. (24) Ancak kaynakların

(23) el-İmâme ve's-Siyâse, 1/17-18.

(24) Taberî, 1/1818 (Trk. trc.: 2/2, 944).

hemen hepsi de, sanki ağız birliği etmişçesine, o gün, Sakîfe'de bulunan Ensâr'ın Sa'd b. Ubâde dışında tamamının bey'at ettiğini bildirirler. Öte yandan Yâkûbî'nin ve Taberî'deki İbn Humeyd'in rivâyetlerini bir an «gerçek» saysak, o takdirde, mademki Ensâr Hz. Ali'yi halife seçmek hususunda bu derecede ısrarlı ve arzulu idiler, neden Sakîfe'den 200-300 metre ilerdeki Mescid-i Nebevî'ye, Hz. Peygamber'in vefat ettikleri eve giderek onu bu «seçim» işinden haberdar edip orada bulunmasını ve seçilmesini temin etmeyi düşünmediler? Bize göre bu soruya, mevcut bu iki rivâyete dayanarak mâkul ve müsbet bir cevap verilemez. Maamafih Sakîfe'de bulunmayan bir kısım Ensâr gibi, bazı Muhâcirlerin de, belki gönülden Hz. Ali'ye meylettikleri ve onun halifeliğini arzuladıkları ihtimali de bu arada kaydedilebilir.

el-İmâme ve's-Siyâse'deki «Hâşim Oğulları da gittiler ve onlar da bey'at ettiler» ifadesi, olaylara ters düşmektedir. Şöyle ki, ilk gün Hz. Ebû Bekir'e bey'at işi tamamlandığı zaman, kaynaklar, Ensâr'dan Sa'd b. Ubâde ile Hz. Ali'nin yanında bulunanların Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmediklerini açıkça bildirirler. Gerçi Taberî'de Seyf b. Ömer, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e bey'at edilmekte olduğunu duyunca, üzerinde bir entari ile giyinmeye bile lüzum görmeden hemen koşarak bey'at ettiğini söylerse de, onun, rivâyetleri fevkalâde «zayıf» ve «gayr-ı mütemed» bir râvî olduğu hakkında ricâl âlimleri arasında tam bir ittifak vardır.

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e bey'atı hakkındaki rivâyetler, Yâkûbî esas alınarak şöylece özetlenebilir: (25)

Sakîfe'de Hz. Ebû Bekir'e bey'at işi tamamlanınca, el-Berâ' b. Âzib Hâşim Oğullarının yanına gelir ve Hz. Ebû Bekir'e bey'at işinin tamamlandığını bildirir. Bunun üzerine onların bir kısmı, «Biz Muhammed'e daha yakınken Müslümanlar böyle bir şey yapmazlar» derler. el-Abbas da, «Kâbe'nin Rabbine and olsun ki, bunu yaptılar bile» der. Dışarı çıktıklarında da Kureyş hatiplerinden olan el-Fazl b. el-Abbas, Kureyş'e hitâben halifeliği hak etmediklerini; efendilerinin (Hz. Ali) bu işe onlardan daha lâayık olduğunu söyler. Sonra Utbe b. Ebî Leheb kalkarak, «Bu işin, Hâşim Oğullarından, sonra insanların

(25) Yâkûbî, 2/114-16. Krş. el-İmâme ve's-Siyâse, 1/18 v.d.; İbn Ebî'l-Hadîd, 1/96-s, v.d.

imân bakımından en ilki ve eskisi olanı, halkın Kur'an ve Sünnetleri en iyi bileni ve insanların Nebî'ye en bağlı bulunanı ... el-Hasan'ın babasından (Hz. Ali) kaçıp gideceğini hiç hesab edemedim» şeklinde hitâb eder. Bunun üzerine Hz. Ali, ona birini gönderir ve böyle davranmaktan meneder.

Böylece o gün Muhâcir ve Ensâr'dan bir topluluk Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmez ve Ali b. Ebî Tâlib'e meylederler. Bunlar arasında şu isimler bulunmaktadır: el-Abbas b. Abdilmuttalib, el-Fazl b. el-Abbas, ez-Zubeyr b. el-Avvâm, Hâlid b. Saïd, el-Mikdâd b. Amr, Selmân el-Fârisî, Ebû Zerri'l-Gifârî, Ammâr b. Yâsir, el-Berâî, b. Âzib, Ubeyy b. Ka'b, Huzeyfe b. el-Yemân. Ancak bu şahıslar, Hz. Ali hâriç, ertesi günü Mescid'de yapılan umumî bey'at esnasında Hz. Ebû Bekir'e bey'at ederler.

Hz. Ebû Bekir, Hâşim Oğullarının bey'atını sağlamak için, yanında Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve el-Muğîre b. Şu'be olduğu halde el-Abbas b. Abdilmuttalib'e giderler ve fakat bir sonuç elde edemezler.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Ensâr ve Muhâcirlerden bir grubun Hz. Ali ile birlikte Hz. Fâtîma'nın evinde olduklarını öğrenince, Hz. Ömer yanında birkaç kişi ile oraya gider ve içeridekileri dışarı çağırır. Hiç kimse çıkmayınca, evi içeridekilerle birlikte yakacağını söyler. Kendisine içeride Hz. Fâtîma'nın da bulunduğunu söyleyenlere aldırılmaz. Hz. Fâtîma bağırarak yardım ister. Bunun üzerine Hz. Ali dışarı çıkarak onlarla birlikte Hz. Ebû Bekir'in yanına gider. Ondan bey'at etmesini isterlerse de o, «Benim bu işteki hakkım sizinkinden fazladır. Siz bu makamı Ensâr'dan aldınız ve onlara Resûlullah(s.a.s.)'a yakınlığı delil getirdiniz ve biz Ehl-i Beyt'ten zorla aldınız... Muhammed(s.a.s.) sizden olduğu için, bu işe onlardan (Ensâr) daha yakın olduğunuzu söylemişsiniz. Ben de sizlere, sizin Ensâr'a karşı sürdürdüğünüz delilleri ileri sürüyorum: Biz Resûlullah'a, hayatında da ölümünde de en yakınız...» der. Bunun üzerine Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Hz. Ali'ye, «Ey Amcamın oğlu! Sen daha gençsin. Bunlar kavminin yaşlılarıdır. Senin onlarınki kadar tecrüben yoktur ve işleri onlar kadar bilemezsin. Ebû Bekir bu iş için senden daha kuvvetli, daha dayanıklıdır ve bu işi daha iyi bilir. Onun için bu işi Ebû Bekir'e teslim et; çünkü sen yaşarsan ve ömrün kalırsa, bu işe fazlın ve dinin, ilmin ve anlayışın, soyun ve yakınlığınla elbette daha müstehak ve lâaykısın» der. Hz. Ali de cevaben, kendilerinin Ehl-i Beyt olduğu için

bu işte en çok hakkı olan kimseler olduklarını söyler ve bey'at etmeden ayrılır. (26)

Bu arada, Hz. Peygamber(s.a.s.)'in hastalığından önce vergi toplamak üzere dışarıya gönderdiği Ebû Sufyân, Hz. Peygamber(s.a.s.) vefat edince Medîne'ye döner. Hz. Ebû Bekir'e bey'at edildiğini öğrenince Hz. Ali'ye gelir ve halifeliği Kureyş'in küçük bir koluna mensub Hz. Ebû Bekir'e bırakmanın bir zillet olduğunu; isterse bu işi zorla da olsa onun lehine çevirebileceğini ve Hz. Muhammed(s.a.s.)'in yerine geçmenin Abd-u Menaf'ın hakkı olduğunu söyleyerek ona bey'at etmek ister. Ancak Hz. Ali, «Ben aslâ bunun peşinde olmadım; bu, Müslümanların işidir» şeklinde sert bir cevap vermekle kalmaz, (27) onu, «Sen uzun müddet İslâmiyete ve Müslümanlara düşmanlık gösterdin; fakat bu hareketinle İslâmiyete zarar veremedin. Şimdi de bu sözlerini ancak Müslümanlar arasında fitne yaratmak maksadıyla söylüyorsun. Biz Ebû Bekir'i halifelige lâyık bulduk» diyerek azarlar ve kovar. (28)

Böylece Hz. Ali'nin yakınları ertesi gün umûmî bey'at sırasında Hz. Ebû Bekir'e bey'at ederlerse de, Hz. Ali ne ilk gün ne de ertesi gün bey'at eder. Daha sonra Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma ile amcası el-Abbas, Resûlullah(s.a.s.)'in bıraktığı miras malını istemek üzere Hz. Ebû Bekir'in yanına gelirler. Taberî'nin Urve yoluyla Hz. Âişe'den rivâyet ettiği bu olay şu şekilde cereyan etmiştir: (29)

«Fâtıma ile el-Abbas, Resûlullah(s.a.s.)'in bıraktığı miras malını istemek üzere Ebû Bekir'e geldiler. Onlar, onun Fedek'teki (30) arazisinden hissesini istiyorlardı. Ebû Bekir onlara Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim, dedi: 'Bizler miras bırakmayız; bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed'in ailesi (Âli-

(26) el-İmâme ve's-Siyâse, 1/18-19.

(27) Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî (279/892), Ensâbu'l-Esrâf, Süleymâniye Kütüphanesi Reisülküttâb Bölümü, Nu. 597-598, 1/142 a; İbn Ebî'l-Hadîd, 1/96 ş.

(28) Taberî, 1/1827 v.d. (Trk. trc.: 3/14-15); İbn Ebî'l-Hadîd, 1/152, 154.

(29) Taberî, 1/1825 (Trk. trc.: 3/12). Krş. el-İmâme ve's-Siyâse, 1/20.

(30) Fedek, Medîne'nin kuzeyinde küçük bir Yahudi köyü idi. Hayber vak'asında burası Hz. Peygamber'e geçmişti. Onun hayatı boyunca âilesinin ve Hâşim Oğullarından muhtâc olanların ihtiyaçları için bir gelir olmuştu. Bk.: Ebû Abdillâh Yâkût el-Hamevî (626/1228), Mu'cemu'l-Buldân (Mısır 1323-24), 6/342-45. Hz. Ebû Bekir tarafından Hz. Fâtıma'ya verilmesi reddedilen Fedek, Hz. Ömer tarafından Hz. Ali'ye verilmiş; Hz. Osman (hürmalığı Mervan'a bağışlamıştır. Muâviye, Hz. Hasan'ın ölümünden sonra araziyi üçe ayırmış;

Muhammed) 'bu maldan geçinecek kadar alırlar.' (31) Allah'a and olsun ki, ben ancak Resûlullah'ın yaptığını gördüğüm şeyi yaparım. Bunun üzerine Fâtıma ona darıldı ve ölünceye kadar da Ebû Bekir'le konuşmadı.»

Kaynakların ittifakla verdikleri bilgilere göre Hz. Fâtıma, gerçekten Hz. Ebû Bekir'le bir daha konuşmamıştır. Zaten o. Resûlullah (s.a.s.)'in vefatından altı ay sonra vefat etmiştir.

Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e haber göndererek yanına çağırır. Taberî ve el-İmâme ve's-Siyâse müellifi, bu olayı şöylece rivâyet ederler: (32)

«Ebû Bekir, Ali'nin yanına geldi. Hâşim Oğulları Ali'nin yanında toplanmışlardı. Ali ayağa kalkarak lâıyk olduğu şekilde Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şöyle dedi: «Ey Ebû Bekir! Bizim sana bey'at etmeyişimiz, senin faziletini inkâr ettiğimizden ve Allah'ın sana ihsan ettiği hayrı kıskandığımızdan değildir. Biz bu vazifenin bizim hakkımız olduğunu ve sizin bunu keyfi bir şekilde ve baskı yoluyla elimizden aldığınızı düşünüyorduk.» Sonra Resûlullah (s.a.s.) ile akrabalığını, kendilerinin hak ve hukuklarını uzun uzadıya anlattığında, Ebû Bekir ağladı. Ali sözüne son verince Ebû Bekir, şehâdet getirdi ve lâıyk olduğu şekilde Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle dedi: «Allah'a and olsun ki, senin Resûlullah'a olan yakınlığın benim için kendi asıl ve soyumdan daha sevgilidir. Allah'a and olsun ki, bizimle sizin aranızda olan mal meselesinde, hayırdan başka birşey kastetmedim. Ancak ben Resûlullah'ın «Biz peygamberler miras bırakmayız; bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed'in ailesi bu mal ve mülklerden geçimlerini sağlarlar» dediğini işittim. Allah'ın Resûlü Muhammed'in yaptıklarını yapmamaktan Allah'a sığınırım. O ne yaptı ise, ben de o işi yapacağım inşaallah» diyerek sözlerini bitirdi. Sonra Ali, «Yarın sana bey'at edeceğim» dedi. Ebû Bekir ertesi günü ögle

bir bölümünü Hz. Osman'ın oğluna, bir bölümünü Mervan'a bir bölümünü de oğlu Yezid'e vermişti. Halife Ömer b. Abdilaziz, Fâtıma oğullarına geri vermiştir. Saffâh ise Abdullah b. el-Hasan'a vermiş; el-Mansûr ise onlardan almıştır. Oğlu Mehdi yine Fâtıma evlâdına vermiş; onun oğlu Mûsâ ve kardeşi, Fedek'i temellük etmişlerdir. Me'mûn yine Fâtıma oğullarına teslim etmiş; el-Mutevekkil de araziyi zaptettirmiştir. Bk. Gölpınarlı, 67-68.

(31) Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce (275/888), *Sunenu İbn Mâce*, nşr. M. Fuâd Abdalbâkî (Mısır 1372-73), 1/81.

(32) Taberî, 1/1826-27 (Trk. trc.: 3/13-14); el-İmâme ve's-Siyâse, 1/20-22.

namazını kıldırırdıktan sonra, cemâata dönerek Ali'nin ileri sürdüğü özürlerden bir kısmını anlattı. Sonra Ali kalktı ve Ebû Bekir'in hak ve hukukunun büyüklüğünü, meziyet, fazilet ve hizmetlerini anlattıktan sonra Ebû Bekir'in yanına gidip ona bey'at etti. Bunun üzerine halk Ali'ye gelerek, «İsabet ettin; iyi yaptın» dediler.»

İbn Ebi'l-Hadîd, Hz. Ali'nin bey'atı ile ilgili olarak Hz. Ebû Bekir'in, «Şüphesiz bana yapılan bey'at Allah'ın bizi şerrinden koruduğu bir ayak sürçmesi, bir oldu bittidir. (33) O gün bir fitneden korkmuştum. Allah'a and olsun ki, hiçbir zaman onu arzu edip üstüne düşmedim...» dediğini Ali ile ez-Zubeyr'in de buna cevaben şöyle söylediklerini nakleder: (34) «Biz yalnızca bizimle meşveret edilmemesine sinirlendik. Yoksa biz, Ebû Bekir'in bu işe insanların en lâyiğı olduğunu görüyoruz; çünkü o, Mağara arkadaşıdır ve onun tecrübesini de biliyoruz.» el-Muhibbu't-Taberî de aynı görüşü paylaşır. (35)

Böylece Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e bey'atı ile Ümmetin bütünlüğü sağlanmış olur. Ancak Hz. Ali'nin de bey'atıyla kapanmış görünen «hilâfet» meselesine esas teşkil eden Sakîfetu Benî Sâide toplantısındaki müzâkerelerden, Mezhepler Tarihi açısından çıkarılabilecek bazı önemli sonuçlar vardır. Bunlar şöylece sıralanabilir:

1) Bir kere bu toplantıda, Ensâr ve Muhâcirler arasından Hz. Peygamber'e halife olacak şahıs araştırılırken, hiç kimse Resûlullah'tan naklen tek hadîs rivâyet etmemiştir. (36) Hilâfet makamına kimin geçeceğine dair delil arandığı ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir anda, bir n a s s veya işâretinin bulunmaması, (37) bu konuda Hz. Peygamber(s.a.s.)'in Ensâr ve Muhâcirler tarafından bilinen bir hadîsinin mevcut olmadığına

(33) Krş. İbn Hişâm (218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye* (Mısır 1375/1955), 4/657, 658.

(34) İbn Ebi'l-Hadîd, 1/154-55.

(35) el-Muhibbu't-Taberî Ebû Câfer Ahmed (694/1295), *er-Riyâdu'n-Nadira fi Menâkibi'l-Aşere* (Kahire 1327), 1/169, 172.

(36) Gerçi Eş'arî (Makalât, 2), Hz. Ebû Bekir'in «İmamet Küreyş'tendir» hadîsini delil olarak zikrettiğini söylüyorsa da, ilk devir tarihlerinin hiçbirinde buna dâir bir tek kayıt yoktur.

(37) Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'in sağlığında Müslümanların namazlarını kıldırarak üzere imam tâyin edilmesine takılarak, bunun Ebû Bekir'in halifeliğine işâret olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Bk.: Ömer Rıza Doğrul, *İslâm Tarihi* (İstanbul 1935), 10/55 v.d.

delâlet eder. Bu durumda «İmamlar Kureyşten olur» (38) hadisine, mezhep taraftarlığı veya kabile asabiyeti ve kavmiyetçilik anlayışı ile rivâyet edilmiş bir sözdür, demek hiç de isabetsiz sayılamaz. (39)

2) Bu târihi toplantıda Ensâr ile Muhâcirlerin üzerinde birleştikleri hususlar şunlardır:

a) Çıkışı ve yayılışı sırasında İslâmiyete malı ve canı ile hizmet etmek;

b) İslâmiyeti kabul edişteki kıdem;

c) Riyâsetin, Câhiliye devrinden itibaren Kureyş'e ait oluşu; Nübüvvetin onların içinden çıkışı ve böylece Arapların «emirlik»i yalnızca Kureyş'e mahsus bilmeleri;

d) Resûlullah(s.as.)'a yakınlık, tecrübe ve aynı kabile-den oluş.

Diğer taraftan daha Câhiliye devri Araplarında «... emir hem pâdişah, hem kâdi, hem mâliye nâzırı, hem asker kumandanı, hem her şeydir. Şu kadar ki, zamân-ı câhiliyette emâret, kabile içinde en ziyade akıllı, en çok sâhib-i hüsn-i idâre ve dehâ zevâta tevdi olunurdu. Burada tarafgirlik şâyân-ı tecvîz görülmezdi. Bir kabilede aynı evsafda müteaddit eşhâs bulunursa, en ziyade ihtiyar ve sâhib-i câh olan tercih olunurdu... Mekke-i Mükerreme ahâlisine gelince; bunlar öyle olmayıp şehirli idiler. Aralarında riyâset, Kâbe-i Muazzama'nın hâdim ve perdedârına mahsus idi. Bu hizmet bilâhare Kureyşe intikâl edince, her şeyde hâkimiyet dahî Kureyş'e geçmiştir.» (40) Ayrıca fiili otorite ve reislik kapasitesi de bu seçimde önemli rol oynamakta idi. (41) Kaldı ki «o devrin müslüman Arabları, henüz kabile vâkıasını yokmuş farzedecek seviyeye erişmiş değillerdi. Tabiatıyla Medîneli ekalliyeti başta görmeye ekseriyetin tahammülü yoktu.» (42)

Görülüyor ki, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilişinde herhangi bir n a s s veya işâret değil, doğrudan doğruya gelişmekte olan İslâm devletinin savunma ve yayılmasını gerçekleştirebilecek,

(38) Ahmed İbn Hanbel (241/855), Musned (Mısır 1313), 3/129, 183; 4/421.

(39) Bu hadisin «sıfhati» hakkında bk.: Prof. Dr. Mehmed S. Hatiboğlu, «İslâm'da İlk Siyâsî Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşliliği», İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ankara 1978), 23/121-213.

(40) Corci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiye Târihi (İstanbul 1328), 1/18-19.

(41) Dwight M. Donaldson, The Shi'ite Religion (London 1933), 66-67.

(42) Hatiboğlu, aynı makale, 161.

birliği ve düzenini koruyabilecek kabiliyette oluşu, Kureyşli olmak hasebiyle neseb, yaşlılık ve tecrübe bakımından etrafında saygı uyandırışı, Müslüman olmaktadır kıdemi ve Resûlullah (s.a.s.)'in en yakın arkadaşı oluşu gibi vasıflar rol oynamıştır.

Ashâb da hilâfet konusunda, tartışmalar boyunca Resûlullah (s.a.s.)'dan bir delil veya işâret arama yoluna gitmemiş ve Hz. Peygamber'in bu işi, Müslümanların meşveretine bıraktığı anlayışında toplanmışlardır.

Hz. Ali'nin önderliğindeki Ehl-i Beyt'in ve onlara yakın olanların hilâfet konusunda farklı bir anlayışa sâhib oldukları, yine yukarıda uzunca nakledilen rivâyetlerden anlaşılacaktır. Ancak mezkûr rivâyetler dikkatle tâkib edildiğinde görülecektir ki, ne bizzat Hz. Ali ne de onun adına konuşanlar, bu meselede bir n a s s zikretmişlerdir. Onların da dayandıkları husus, Ensâr ve Muhâcirlerin konuşmalarındaki deliller istikametinde olup Resûlullah (s.a.s.)'in en yakın akrabası oluş, ilim ve fazilet bakımından önde bulunmuş ve benzeri meziyetlerdir. Yoksa ortada Şia'nın iddia ettiği gibi, Hz. Ali adına bir «vasiyet» söz konusu değildir.

Maamafih Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e bey'atını İslâmiyetin geleceği düşünülerek kötü sonucu engellemek için yapılmış olduğu şeklinde anlayan (43) ve hattâ bu işin zorla ve mecbûr oldukları için yapıldığını söyleyen (44) yazarlar bulunduğu gibi, bu bey'atın im â m e t'ten ayrı olarak yalnızca dünyevi hükme delâlet eden hilâfet için olduğunu, yoksa Hz. Ali'nin im â m e t ve v e s â y e t'i kendi nefsinde ve soyunda topladığını; çünkü onun özel bir hak ve dinî bir esas olduğu yolunda açıklayan Şii yazarlar da vardır. (45) Bu arada hemen pek çok Şii yazarca benimsenen, bu bey'atın bir t a k i y y e olduğu şeklindeki, bizim Hz. Ali adına bir bühtan olarak değerlendirdiğimiz, müdâfaası fevkalâde zor görüşü de bu arada hatırlatmak icâbeder.

Ancak durum ne şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefatından sonra cereyan eden tartış-

(43) Abdu'l-Huseyn Şerefeddin el-Müsevi, *en-Nass ve'l-İctihâd*, nşr. Muhammed Sâdik es-Sadr (Beyrut 1386/1966), 81; Gölpınarlı, 69-70.

(44) es-Seyyid Muhammed Ali, *Hulefâu'r-Resûl el-İsnâaşer* (Kerbelâ 1382/1962), 45; el-Nüsevi, *en-Nass ve'l-İctihâd*, 76.

(45) Muhammed Emîn Gâlib et-Tavîl, *Târihu'l-Aleviyyin* (Lazkiye 1343/1924), 16-17.

malar sonunda Hz. Ebû Bekir, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebiye'nin hedefleri istikametinde meşverete dayalı olarak halife seçilmiş ve onun halifeliği, hiç bey'at etmeyen Sa'd b. Ubâde dışında, altı ay sonra Hz. Ali'nin de bey'atıyla Ümmetin umûmi tasvib ve kabulüne mazhar olmuştur. Gerek hilâfet tartışmalarının yapıldığı Sâkife toplantısında, gerek daha sonra Hz. Ali'nin bey'atı esnasındaki konuşmalarda, Hz. Ali'nin bizzat Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından imam ve halife olarak tâyin edildiği yolundaki muahhar Şii iddiaları hiç söz konusu edilmemiştir.